
ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.14

В. Б. Тропіна, д.е.н., професор

**БЮДЖЕТНО–ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ
В КРИЗОВИХ УМОВАХ**

Визначено необхідність дослідження особливостей функціонування та проблем регулювання бюджетно-податкового сектору фінансової системи України в умовах економічної кризи в контексті завдань щодо підвищення ефективності антикризової фінансової політики держави.

Ключові слова: бюджет, податки, бюджетно-податкове регулювання, економічна криза.

В. Б. Тропина, д.э.н., профессор

**БЮДЖЕТНО-НАЛОГОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ
В КРИЗИСНЫХ УСЛОВИЯХ**

Определена необходимость исследования особенностей функционирования и проблем регулирования бюджетно-налогового сектора финансовой системы Украины в условиях экономического кризиса в контексте задач повышения эффективности антикризисной финансовой политики государства.

Ключевые слова: бюджет, налоги, бюджетно-налоговое регулирование, экономический кризис.

V. B. Tropina, doctor of economic sciences, professor

FISCAL REGULATION OF UKRAINIAN ECONOMY IN A CRISIS

The necessity to study the peculiarities of functioning and regulation problems of the fiscal sector of financial system of Ukraine in an economic crisis in the context aiming to improve efficiency of the anti-crisis financial policy of the state are identified.

Keywords: budget, taxes, fiscal regulation, economic crisis.

Актуальність теми дослідження. Сучасний стан національної економіки потребує вироблення наукових засад формування ефективної політики державного фінансового регулювання з метою макроекономічної стабілізації та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни. Вагомим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток країни є розробка та реалізація ефективної політики у сфері бюджетно-податкових відносин. Невідпрацьованість зваженої, науково-обґрунтованої стратегії і тактики бюджетно-податкового регулювання соціально-економічних процесів в країні є однією з фундаментальних причин неефективності антикризової політики держави в Україні.

Постановка проблеми. Забезпечення цілеспрямованого впливу на темпи та якість економічного зростання в умовах економічної кризи потребує формування відповідної системи регулювання, спрямованої на управління результатами на основі використання сукупності механізмів бюджетно-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

податкової підтримки. Це вимагає подальших теоретичних досліджень у цьому напрямі з метою обґрунтування практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності фінансового антикризового механізму державного регулювання соціально-економічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері державних фінансів можна назвати праці Дж. М. Кейнса, А. Сміта, Д. Рікардо, А. Вагнера, Дж. Китчина, Й. Шумпетера, М. Олсона, Р. Харрода, Е. Хансена, Л. Ерхарда, М. Фрідмана, Ф. Хайєка, А. Лаффера, В. Танзі, П. Самуельсона, О. Богочової, А. Ілларіонова, В. Лебедева, М. Ходоровича. Питання бюджетно-податкового регулювання соціально-економічного розвитку України висвітлені в роботах вітчизняних вчених: С. Буковинського, О. Василика, В. Гейця, А. Даниленка, І. Запатріної, А. Крисоватого, Л. Лисяк, І. Луніної, В. Мельника, І. Чугунова, К. Швабія, С. Юрія.

Водночас, на сьогодні у вітчизняній науковій літературі відсутні комплексні дослідження, присвячені пошуку можливих шляхів оздоровлення фінансової політики нашої держави в умовах економічної кризи. Беручи до уваги важливу роль бюджетно-податкового сектору фінансової системи у протидії економічним кризам, доцільним є виявлення проблем, що виникають у даній сфері, а також пошук можливих шляхів їх вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичні аспекти визначення особливостей функціонування бюджетно-податкової системи України за кризових умов, а також визначення шляхів її вдосконалення з метою протидії наслідкам світової фінансово-економічної кризи.

Виклад основного матеріалу. Протидія та подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи в сфері державних фінансів вимагає від уповноважених органів державної влади прийняття відповідних актів програмного характеру, реалізація яких спрямувала б національне господарство України на посткризове відновлення. Вихідним серед усіх інших документів програмного характеру виступає бюджет, що є основним фінансовим планом, в якому відображається діяльність держави та органів місцевого самоврядування і який являє собою баланс доходів і видатків, відображає соціально-економічну, міжнародну, управлінську, оборонну та фінансову політику.

Слід зауважити, що в умовах функціонування кризових явищ в сфері економіки роль держави суттєво зростає, що проявляється у підвищенні ролі ефективної фінансової та бюджетної політики.

З моменту виникнення кризових явищ економічного характеру восени 2008 року, в Україні було прийнято п'ять законів України, якими затверджувалися щорічні державні бюджети країни.

Державний бюджет України на 2009 р. було визначено дефіцитним. Разом з тим було заборонено збільшувати бюджетні призначення за загальними та спеціальними фондами Держбюджету за рахунок зменшення інших видатків на оплату праці працівників бюджетних установ, а також видатки, пов'язані з функціонуванням державних органів. Але, на відміну від попередніх років, бюджет 2009 р. передбачав, що при невиконанні надходжень загального фонду, визначених розписом Держбюджету, головні розпорядники бюджетних коштів змушені забезпечити взяття зобов'язань та проведення витрат відповідно до встановлених асигнувань. Інакше кажучи, фактично передбачалося, що видатки Держбюджету будуть скорочуватися.

Аналіз Державного бюджету України на 2009 рік свідчить про недостатню кількість антикризових заходів з боку держави. Перш за все, слід звернути увагу на низький рівень видатків розвитку в межах загального фонду Держа-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

вного бюджету, відносна частка яких, враховуючи потребу посилення ролі держави в період кризи, мала б суттєво зрости. Зокрема, обсяг видатків загального фонду Державного бюджету України на 2009 рік складав 194,4 млрд грн, в тому числі 7,5 млрд грн (3,8%) на видатки розвитку; в той же час спеціальний фонд передбачав використання 79,7 млрд грн, в тому числі 32,2 млрд грн (40,4%) на видатки розвитку [1].

Враховуючи роль бюджетних видатків у регулюванні соціально-економічних процесів, для першого бюджетного року після виникнення кризових явищ, частка видатків розвитку повинна була б збільшитися, а видатки споживання мали бути скорочені. Таке скорочення слід було проводити не за рахунок зменшення соціальних виплат, які стимулюють споживчий попит та забезпечують стабільність у суспільстві, а внаслідок зменшення витрат на утримання державного апарату та обмеження зростання соціальних виплат.

Варто також звернути увагу на закріплені в Державному бюджеті на 2009 р. напрями використання коштів Стабілізаційного фонду, який виступав одним з основних інструментів проведення антикризової політики Уряду згідно із положеннями Закону України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 31 жовтня 2008 року N 639-VI та низки інших актів, що приймалися з метою пом'якшення несприятливого впливу світової фінансово-економічної кризи.

Перелік заходів, що підлягали фінансуванню, справляє подвійне враження. Зокрема, позитивно можна охарактеризувати такі проекти, як:

- реалізація інвестиційних проектів в енергетичній галузі, у тому числі на створення ядерно-паливного циклу в Україні;
- реалізація інвестиційних та інноваційних проектів з енергозбереження в житлово-комунальному господарстві;
- будівництво автотранспортної магістралі через річку Дніпро в м. Запоріжжя;
- виконання функцій столиці відповідно до Закону України «Про столицю України - місто-герой Київ», включаючи будівництво метрополітену;
- придбання шкільних автобусів для перевезення учнів загальноосвітніх шкіл, що проживають у сільській місцевості;
- створення, закупівля і модернізація озброєння, військової та спеціальної техніки за державним оборонним замовленням у національних виробників для забезпечення оборони, громадського порядку, цивільного захисту та пожежної безпеки тощо.

Комплексна реалізація названих вище заходів дозволяє стверджувати про стимулювання внутрішнього попиту, розвиток інфраструктури, збільшення фінансових вкладень в людський капітал та прискорення процесу подолання кризових явищ у нашій державі. Водночас, значний обсяг витрат Стабілізаційного фонду було спрямовано на пряму підтримку підприємств та галузей, що не володіють значним інноваційним потенціалом. Це, зокрема:

- створення фільмів національного виробництва;
- фінансування проектів, пов'язаних з консервацією виробничих потужностей промислових підприємств, реструктуризацією та ліквідацією об'єктів підприємств гірничої хімії та підприємств з підземного видобутку залізної руди, утилізацією боєприпасів і твердого ракетного палива;
- здешевлення кредитів, фінансування інвестиційних проектів з будівництва та технічного переоснащення вугледобувних підприємств, торфодобувних підприємств;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

- придбання для Державної митної служби України рентгено-телевізійних скануючих систем;
- розселення та облаштування депортованих кримських татар та осіб інших національностей, які були депортовані з території України;
- поповнення статутних фондів державних підприємств [1].

Безумовно, наведені вище проекти вимагають своєї реалізації, зважаючи на важливе місце кожної з галузей у національному господарстві. Але в період кризи доречнішим було б спрямування інвестицій на технологічне переоснащення найперспективніших галузей, а також надання переваги найбільш інноваційним проектам. Крім того, механізм підтримки державного сектору економіки повинен був би реалізовуватися не шляхом прямих фінансових вливань у статутний капітал, а через стимулювання інвестицій, пошуку нових ринків збуту, а також підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

Не змінилася на краще ситуація з бюджетним забезпеченням заходів, пріоритетних з точки зору протидії наслідкам кризи, і в 2010 р. Перш за все, Закон України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» був прийнятий Верховною Радою лише 27.04.2010 р. [2], що негативно вплинуло на процес подолання кризових явищ в економіці та сповільнив вихід України на посткризовий етап розвитку. Окрім цього, прийнятий із запізненням головний кошторис країни на 2010 р. в багатьох моментах повторював недоліки антикризової політики попереднього бюджетного періоду. Наприклад, серед основних напрямів використання Стабілізаційного фонду ст. 74 цього Закону було передбачено часткове покриття витрат із собівартості готової товарної вугільної продукції, фінансування інвестиційних проектів з будівництва та технічного переоснащення вугледобувних підприємств, торфодобувних підприємств, проектів з ліквідації шахт, фінансування програми реновації, фінансування гірничорятувальних заходів. На ці та інші заходи у вугільній галузі спрямовувалося 6,6 млрд гривень.

У той же час фінансування Державної комплексної програми розвитку авіаційної промисловості, Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу, Державної програми розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу, Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми та інших програм розвитку реального сектору економіки передбачало виділення лише 1 млрд грн. Аналогічну суму передбачалося спрямувати на державну підтримку реалізації інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки, у тому числі через механізм здешевлення кредитів. Недостатнім слід вважати також обсяг коштів, що був спрямований на стимулювання та підтримку житлового будівництва.

Піддаючи аналізу розподіл видатків Державного бюджету України на 2010 рік, варто акцентувати увагу на скороченні відносного обсягу видатків розвитку: до 3,2 % – в межах загального фонду державного бюджету, та до 26,6 % – в межах спеціального фонду. Водночас, теорія і практика виведення економіки країни з кризи говорять про те, що за таких умов роль держави у процесі капітальних вкладень, стимулюванні розвитку інфраструктури, а також пришвидшенні запровадження інновацій повинна бути значно істотношою. Крім того, вимагають збільшення обсягу фінансування інноваційних проектів у високотехнологічних та наукомістких галузях, пріоритетними повинні визначатися вкладення в розвиток людського капіталу та сферу наукових досліджень.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Державний бюджет на 2011 р., як і на 2012 і 2013 роки, вже не передбачав використання Стабілізаційного фонду як одного з інструментів антикризового впливу в сфері економіки. Незважаючи на це, кризові явища в національному господарстві України мали прояв і в наступні роки. В основному, зважаючи на зовнішні несприятливі чинники економічного, політичного та фінансового характеру, при розробці та виконанні відповідного бюджету не було враховано необхідності проведення реструктуризації економіки згідно з вимогами сучасного ринку та запровадження новітніх наукових розробок в реальному секторі економіки [3; 4; 5].

На думку Оллі Рена, Віце-президента Європейської Комісії та Комісара з економічних і монетарних питань, одним з ключових питань виходу з економічної кризи є фіскальна консолідація, тобто зменшення рівня державного боргу та дефіциту бюджету країни.

Як свідчать дані табл. 1, загальний обсяг державного та гарантованого державою боргу у посткризовий період в Україні не зменшувався, а навпаки, мав тенденцію до зростання.

Таблиця 1

Динаміка обсягів державного боргу України 2012-2013 роки

	Обсяг внутрішнього державного боргу, млн грн	Обсяг зовнішнього державного боргу, млн грн	Загальний державний та гарантований державою борг, млн грн
січень 2012	173707,7	299413,9	473121,6
січень 2013	206510,7	308999,8	515510,6
жовтень 2013	261529,0	290471,5	552000,5

Джерело: побудовано за даними [6]

За даними табл. 1, протягом останніх півтора року обсяги державного боргу зросли з 473 млрд грн до 552 млрд грн, що в основному відбулося за рахунок суттєвого збільшення внутрішніх запозичень, які з початку 2012 р. до жовтня 2013 р. зросли з 173 млрд грн до 261 млрд грн [6].

З одного боку, внутрішні запозичення є менш небезпечними, ніж зовнішні, адже вони не спонукають до вивезення матеріальних цінностей з країни, а до перерозподілу доходів усередині країни, з іншого – вони стимулюють інфляцію та знижують інвестиційну активність. Вагомою складовою зростання внутрішнього боргу є заборгованість уряду в секторі господарських відносин з реальним (виробничим) сектором економіки.

Обсяги боргів переважної більшості країн світу, у тому числі й в Україні, постійно збільшуються, причиною цього явища є дефіцит бюджетів, витрати на підтримку національної валюти, фінансування соціальних та інфраструктурних програм, які невідповідні державним бюджетам країн, що їх реалізують.

Для держави негативні наслідки боргового фінансування в основному виявляються на стадії обслуговування і погашення державного боргу. Україна витрачає дуже великі суми на обслуговування державного боргу, збільшуючи при цьому дефіцит державного бюджету. Загалом обслуговування держборгу, за підрахунками експертів, перевищує видатки на освіту і охорону здоров'я.

Викликає також питання пом'якшення податкової політики у процесі здійснення оздоровлення фінансової системи, адже у відповідь на поширення кризових явищ уряди багатьох країн світу почали активно розробляти антикризові програми. Пакети бюджетно-податкового стимулювання економіки

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

були особливо значними в Японії, США та азійських країнах з ринками, що формуються. Країни ЄС, Африки і Латинської Америки застосовували ці інструменти в менших обсягах. Фіскальні стимули позитивно впливають на економіку в цілому та на пріоритетні галузі зокрема [7, с. 254]. Таке стимулювання значно спростило та пришвидшило б процес державної підтримки найбільш постраждалих від кризи галузей економіки. Крім того, для досягнення того ж результату потрібно було б використати на порядок менше організаційних та фінансових ресурсів, що були додатково спрямовані на адміністрування державних антикризових заходів.

На відміну від більшості розвинених держав світу, Україна, на жаль, не застосовувала в належній формі та обсязі податкове стимулювання відновлення реального сектору економіки, що спричинило зменшення ефективності подолання кризових явищ в цілому. На нашу думку, саме податкове стимулювання мало б бути визначеним пріоритетним, адже невід'ємною функцією податків є регулююча: запровадження окремим платникам податків пільг щодо їх сплати, що стимулює розвиток окремих галузей народногосподарського комплексу або здійснює підтримку незахищених верств населення країни; опосередковане визначення пріоритетних для суспільства галузей суспільного виробництва та споживання,

Державні бюджети України на 2012 та 2013 роки розроблялися з урахуванням того, що кризові явища вже в основному подолані і тому немає необхідності спрямовувати кошти на їх подолання. Разом з тим, заплановані розміри кошторису держави зростали у порівнянні з попередніми роками. Зокрема, видатки Державного бюджету України на 2012 рік було затверджено у сумі 413,6 млрд грн, у тому числі видатки загального фонду Державного бюджету України - у сумі 360,5 млрд грн та видатки спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 53,1 млрд грн, на 2013 р., відповідно, 419,8 млрд грн, 372,3 млрд грн, дещо знизилися видатки спеціального фонду – 47,5 млрд грн. У той же час у 2012 р. спостерігалось зростання видатків розвитку в структурі Державного бюджету. Це стосується як загального фонду (14,4% в загальній структурі), так і спеціального фонду (32,6%). Державним бюджетом на 2013 р. заплановано зменшення видатків розвитку до 8,9 % загального фонду і до 30,1 % спеціального фонду, що підтверджує відсутність в країні ефективної антикризової бюджетно-податкової політики [4; 5].

Зазначені документи було прийнято з суттєвим дефіцитом. Зокрема, граничний обсяг дефіциту Державного бюджету України на 2012 рік було встановлено у сумі 38,81 млрд грн, а на 2013 р. вже у розмірі 50,58 млрд грн.

Ще одним недоліком, який був притаманний і попереднім бюджетам, є структурна незбалансованість Держбюджету 2012 та 2013 років у плані здійснення оздоровлення національної економіки, регулювання та ліквідації диспропорцій у державному стимулюванні галузей економіки. Це має прояв у надмірному фінансуванні застарілих та безперспективних галузей. Наприклад, відповідно до розподілу видатків Державного бюджету України на 2012 рік, на державну підтримку вугледобувних підприємств на часткове покриття витрат із собівартості готової товарної вугільної продукції фінансування планувалося на рівні 9,9 млрд грн, у 2013 р. – збільшення до 13,3 млрд грн. На компенсацію Національній акціонерній компанії "Нафтогаз України" різниці між цінами закупівлі імпортованого природного газу та його реалізації суб'єктам господарювання для виробництва теплової енергії, яка споживається населенням, у 2012 р. спрямовано 3,9 млрд грн, у той час як на державну підтримку малого підприємництва - 3,5 млн грн у 2012 р. та 2,6 млн грн у 2013 р., на наукові та науково-технічні розробки у сфері енергоефективності

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

та енергозберерження відповідно 1,2 млн грн та 787 тис. грн, на впровадження Програми реформування та розвитку енергетичного сектора у 2012 р. – 8,3 млн грн, і 5 млн грн – у 2013 р.

Отже, бюджети на 2012 та 2013 роки, на жаль, не можна назвати прогресивними з точки зору виходу з кризи та забезпечення подальшого стабільного соціально-економічного розвитку України. Значна частина капітальних та поточних витрат спрямовані на ресурсоемні та неінноваційні галузі економіки. У той же час прогресивні та наукоємні галузі та проекти підвищення енергоефективності залишаються недофінансованими або ж не фінансуються взагалі. У такій ситуації для ефективного здійснення оздоровлення фінансової системи необхідно здійснювати на таких напрямках, як підвищення енергоефективності та енергозбереження, створення інноваційного парку в галузі інформаційних та інших високих технологій, будівництво доступного житла, наукові та науково-технічні розробки, сприяння розвитку малого підприємництва в Україні, реалізація програм інформатизації тощо.

Про важливе значення вдосконалення податкової політики в аспекті здійснення антикризового фінансового регулювання свідчать дані Світового економічного форуму (м. Женева, Швейцарія), висвітлені в Глобальній доповіді щодо конкурентоспроможності 2012-2013. Зокрема, провідними вченими в сфері державного управління та економіки відзначається, що наразі світ перебуває в межах тривалого періоду економічної нестабільності. Короткочасне відновлення, яке мало місце протягом 2010 р. та першої половини 2011 р., згодом зійшло нанівець.

Що стосується податкової складової фіскальної антикризової політики держави, то відповідно до цієї доповіді саме високі податкові ставки та недосконале податкове регулювання виступають серед найбільш проблемних факторів для ведення бізнесу в Україні та негативно впливають на його конкурентоспроможність в національному та міжнародному масштабах [8, с. 3-4, 354]. Це додатково підкреслює необхідність розгляду наведених питань у межах дослідження шляхів удосконалення антикризового фінансового регулювання в нашій державі.

З теорії і практики економічного регулювання відомо, що під час функціонування кризових явищ в економіці податки не лише можуть, але й повинні бути невід'ємним елементом загальнодержавних антикризових заходів. Попри це, наприклад, Розпорядження Кабінету Міністрів «Про затвердження плану заходів, спрямованих на подолання наслідків світової фінансової кризи в регіонах», не містить жодних положень, пов'язаних з практичним застосуванням регулюючої функції податків [9].

На думку вчених, за кризових умов слід застосовувати планомірне зниження податків, що сприятиме зростанню рівня обсягу додаткових ресурсів, які будуть в наявності у підприємств і зможуть бути ефективно використані для подолання несприятливих факторів впливу економічного характеру. Збільшення податків та інших обов'язкових платежів призводитиме до оберненого процесу стосовно господарюючих суб'єктів. Крім того, в умовах кризових явищ доцільним є акцентування уваги на поліпшенні інвестиційного клімату, що значним чином залежить і від рівня податкового навантаження, а також застосування податкових пільг.

За умов існування кризи, пріоритетом виступає податкове стимулювання трансформаційних перетворень, сприяння інвестиційній діяльності, оновленню технологічного потенціалу. Втім, наразі ситуація є протилежною і домінуючою виступає фіскальна функція податків, завдяки чому забезпечується

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

формування дохідної частини бюджету та загальнодержавних цільових фондів для відповідної реалізації функцій держави.

Висновок. Таким чином, можна зробити загальний висновок, що функціонування бюджетно-податкової системи України, як і загалом системи державних фінансів, в умовах фінансової кризи не можна назвати ефективним. Зокрема, аналіз державних бюджетів за 2009-2013 рр. свідчить про незначну частку видатків розвитку як загального, так і спеціального фонду, відсутність інноваційної спрямованості, дисбаланс у розподілі бюджетних асигнувань у бік енергоємних, екологічно-шкідливих та недостатньо перспективних галузей з одночасним низьким рівнем фінансування інноваційних програм. Крім цього, податки та збори як складова державних фінансів також не використовуються з метою подолання наслідків світової економічної кризи. Бюджетно-податкові важелі антикризового регулювання в першу чергу повинні бути спрямовані на підтримку тих галузей національної економіки і сфер суспільного життя, які забезпечують конкурентоспроможність держави та її сталий розвиток.

Література

1. Про Державний бюджет України на 2009 рік : Закон України від 26.12.2008 р. № 835-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/835-17>.
2. Про Державний бюджет України на 2010 рік : Закон України від 27.04.2010 р. № 2154-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2154-17>.
3. Про Державний бюджет України на 2011 рік: Закон України від 23.12.2010 р. № 2857-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2857-17>.
4. Про Державний бюджет України на 2012 рік: Закон України від 22.12.2011 р. № 4282-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4282-17>.
5. Про Державний бюджет України на 2013 рік: Закон України від 06.12.2012 р. № 5515-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>.
6. Державний борг України та країн світу 2011-2013 роки (складові, географія, динаміка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infoflight.org.ua/content/derzhavniy-borg-ukrayini-ta-krayin-svitu-2011-2013-roki-skladovi-geografiya-dinamika>.
7. Рудницька О. В. Антикризові заходи національних господарств та виклики для економіки України в посткризовий період / О. В. Рудницька // Економічний вісник, університету ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди”. – 2011. – №17/1. – С. 253-259.
8. The Global Competitiveness Report 2012–2013 // Report of the World Economic Forum; Executive Chairman: Prof. Klaus / The World Economic Forum, Geneva, 2012. – 527 p.
9. Про затвердження плану заходів, спрямованих на подолання наслідків світової фінансової кризи в регіонах : Розпорядження від 23.12.2009 р. №1593-р / Кабінет Міністрів України // Урядовий кур'єр. – 2010. - № 2.

Надійшла 15.07.2013